

3. Апанасенко М.Г. Впровадження інноваційних дидактичних технологій у практику роботи школи : методичні рекомендації / М.Г. Апанасенко, І.О. Гашенко, А.М. Стольнікова. – Запоріжжя, 2005.
4. Гашенко І.О. Міжпредметна інтеграція як основа реалізації гуманістичної парадигми в освіті / І.О. Гашенко, М.Г. Апанасенко // Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки. – 2007. – № 1. – С. 46–56.
5. Матюшкин А.М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности / А.М. Матюшкин // Вопр. психологии. – 1982. – № 4. – С. 5–17.
6. Морзе Н.В. Интернет в дидактиці : навч.-метод. матеріали / Н.В. Морзе. – К., 2008. – 68 с.
7. Морзе Н.В. Комп'ютер у дидактиці : навч.-метод. матеріали / Н.В. Морзе. – К., 2008. – 61 с.
8. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М., 1973.
9. Фурман А.В. Педагогічне керівництво пошуковою пізнавальною активністю школярів / А.В. Фурман, Б.Г. Скомаровский. – К. : Зодіак ЕКО, 1996. – 112 с.
10. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Г.И. Щукина. – М. : Педагогика, 1988. – 203 с.

БЕССАРАБ А.О.

РОЛЬ НАВЧАЛЬНОЇ КНИГИ В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

Сьогодні важко собі уявити вищу школу без навчальної книги (навчального посібника, підручника). Вона є незамінним помічником як для студента, так і для викладача, особливо у зв'язку зі збільшенням годин на самостійну роботу.

Як відомо, зміст освіти визначає специфіку моделі навчальної книги. Кожне покоління навчальної книги орієнтоване на цілі, визначені відповідною парадигмою освіти. За останні два роки Міністерство освіти і науки змінило підходи до забезпечення навчальною літературою вищої школи. Зокрема, сформовано галузеву цільову програму “Підручник вищої школи”, розроблено єдину інформаційну систему “Університетська книга”, формується єдиний реєстр навчальної літератури, якій надані відповідні грифи МОН. Щоб зробити прозорим процес надання грифів МОН, у газеті “Освіта України” почали публікувати список усіх надрукованих підручників.

Вперше організовано закриті рецензування рукописів для всіх без винятку підручників. Міністерство освіти і науки регулярно публікує інформацію про те, чи отримали рукописи нових навчальних книг для вищої школи грифи “Затверджено” або “Рекомендовано”. На офіційному сайті МОН України (<http://www.mon.gov.ua>) подається інформація щодо надання грифів МОН (за місяцями) та список рукописів підручників для ВНЗ, що поступили на грифування в Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН (за тижнями). З початку 2010 р. МОН прискіпливо стежить за процедурою надання грифів навчальній літературі для ВНЗ [14].

Відтепер у контракті, який ректор укладає з МОН, як обов'язок передбачено видання підручників за рахунок спецкоштів університету. Крім того, як зауважив свого часу міністр І.О. Вакарчук, якщо посібник добрий, його може взяти будь-яке видавництво як комерційний проект. Важливо не хто пише – “корифеї” чи “новачки” – важлива якість і потрібність підручника [7].

Підготовка підручника – це не просто написання тексту в цілковитій відповідності з програмою, педантичний виклад відомостей з певної галузі науки, техніки, мистецтва, що вивчаються, а ретельна й цілеспрямована його підготовка для успішного засвоєння студентами.

Поняття “підручник нового покоління” не має точних хронологічних меж, воно лише відображає етап розвитку навчального книговидавання й появу нових зразків редакційно-видавничої продукції. Кожний автор, створюючи новий оригінальний підручник (навчальний посібник), має прагнути, щоб він містив потрібні й достовірні відомості, був дохідливо й цікаво написаним, зручним у користуванні, мав усі елементи, необхідні для навчальної літератури, тобто автор, готуючи книжку, має думати насамперед про студента. Спроби написання книжок, які допомагали б авторам навчальної літератури, робили В.Г. Бейлінсон [2], В.П. Беспалько [3; 4], П.Г. Буга [5], Д.Д. Зуєв [9] та ін. Більшість цих видань присвячено створенню підручників для середніх шкіл, до того ж російською мовою. Останнім часом активізувалася робота вчених над теорією створення електронних навчальних посібників і підручників [8]. На жаль, сьогодні автори та редактори видавництва не зовсім добре розуміють, що являють собою підручник та навчальний посібник як специфічна навчальна книга, їх цілі та завдання, функції, що визначають структуру й зміст основного тексту.

Мета статті – визначити місце навчальної книги в педагогічній системі вищої школи та розкрити її функції.

Якість процесу навчання залежить від сукупності певних чинників, умов і взаємодій, у яких він відбувається, що називають педагогічною системою [13]. Оскільки підручник (навчальний посібник) – це модель педагогічної системи, то він буде тим кращим, чим краще буде змодельована педагогічна система.

Підручник (навчальний посібник) як комплексна інформаційна модель відображає чотири елементи педагогічної системи: мету навчання; викладення змісту навчання; вибір та розробку дидактичних процесів; орієнтацію на визначені організаційні форми навчання, які сприяють упровадженню їх у практику. При цьому підручник (навчальний посібник) має враховувати можливості свого користувача (студента) і водночас бути одним з технічних засобів навчання.

Близькими до такого розуміння ролі навчальної літератури, зокрема підручника, є визначення І.Я. Лернера: “підручник має слугувати організації всього процесу навчання” [10] та Д.Д. Зуєва: “підручник поєднує в собі предметний зміст (основи наук) і види пізнавальної діяльності студентів” [9].

З погляду В.П. Беспалько, мета навчання в підручнику має бути не тільки декларована, а й забезпечена змістом для її реалізації. Іншими словами, має бути чітко визначена мета та дидактично відпрацьований зміст. Надаючи цій тезі особливого значення, В.П. Беспалько умовно поділяє всі існуючі підручники на чотири групи: дидактичні, декларативні, догматичні та монографічні.

Дидактичні – мають діагностично поставлену мету та дидактично відпрацьований текст. Це підручники, що відповідають вимогам педагогічної науки.

Декларативні – декларують мету, але вона не забезпечена змістом, який дає можливість її (мету) реалізувати.

Догматичні – не мають мети, але їх зміст дидактично відпрацьований на виконання процесу навчання.

Монографічні – не мають ані діагностично поставленої мети, ані дидактично опрацьованого змісту, тобто це зовсім і не підручники, вони не поліпшують навчальний процес. Щоправда, це не означає, що завдяки такій книзі неможливо

набути знань узагалі. Проте ні характер цих знань, ні якість їх засвоєння студентом не передбачені, і результати навчання завжди нестабільні [4].

Кожен педагог має прагнути створити дидактичний підручник (навчальний посібник).

В.Г. Бейлінсон зосереджує увагу на чотирьох ознаках, яким має відповідати навчальна книжка, зокрема підручник:

- ідеологічна чистота, точність, послідовність, переконливість;
- викладення тексту на належному науковому рівні;
- цільова спрямованість. Від того, наскільки послідовно, цілісно й точно книжка виконує дидактичні функції, а також свою роль ядра системи засобів навчання, залежить, стане вона справжнім підручником чи ні;
- підручник має становити систему: основних понять; добору, послідовності розміщення і способів презентації питань навчальної дисципліни [2].

Головна мета навчання – забезпечення засвоєння соціального досвіду. У підручнику зафіксовано обсяг досвіду, який належить засвоїти в процесі навчання. Зміст освіти та процес навчання тісно взаємопов'язані, одне без одного не має сенсу, тобто неможливе. Підручник є особливим дидактичним об'єктом, який водночас є носієм змісту освіти, форм фіксування її різних елементів і процесом навчального процесу. В ньому реалізуються змістовна і процесуальна сторони навчання в їх органічній єдності. Отже, підручник відіграє роль проекту як сучасного змісту освіти, так і сучасного навчального процесу.

Навчальна книга має пробуджувати інтерес студентів. Вона не повинна спонукати до зубріння, обмежувати можливості розуміння та застосування знань, порушувати їх системність.

Вимоги до підручника як до засобу навчання визначають необхідність реалізації дидактичних функцій навчального процесу, що є своєрідними умовами виявлення його властивостей.

Кожний вид навчальних видань має свою специфіку, що відображається насамперед у різному співвідношенні дидактичних функцій. Зовнішній вияв властивостей будь-якого компонента певної системи відношень визначають як функцію.

Будь-яка книжка, особливо навчальна, має виконувати дуже багато різноманітних функцій. Навіть сам їх перелік може втомити читача. Якщо створити навчальне видання, що виконуватиме всі можливі функції, то за розглядом другорядного матеріалу в ній неможливо буде побачити основний, така книга буде надто великою за обсягом і малодоступною за змістом. Ось чому в навчальних книжках, що водночас виконують розвивальну та виховну роль, кількість функцій обмежують залежно від призначення видання.

Розглянемо найважливіші функції, яким має бути підпорядкована навчальна книга.

Управління процесом засвоєння змісту освіти – розкриває дидактико-методологічний зміст програми навчання. Це одна з основних функцій навчальної книжки. Вона визначає добір, акцентування, ранжирування всього навчального матеріалу (текстів, завдань, прикладів тощо). Підручник – це розгорнута за часом і простором змістовна програма навчальної діяльності, побудована як послідовне наближення до реалізації цілей навчального предмета за допомогою

дидактичних засобів управління пізнавальною діяльністю студентів та організації процесу засвоєння. Завдяки цій функції підручник стає для викладача засобом планування, підготовки та реалізації навчального процесу. Якщо книжка має бути навчальною й виконувати навчально-виховну функцію, вона повинна проектуватись як педагогічна система.

Комунікативна – показує зв'язки й різні відношення, що допомагає читачу зрозуміти місце та роль будь-якого об'єкта чи явища у процесі постійного розвитку, видозмінення, взаємодії елементів дійсності. Звідси – динамізм змісту, зв'язок його з минулим і сучасним станом описуваних питань.

Інформаційна – відбиває сутність навчальної книжки як носія змісту освіти, що викладений за допомогою друкованого слова, ілюстрацій тощо. Навчальна література прилучає студента до головних цінностей цивілізації, найвищих досягнень людства. Ось чому книжка, в якій не розкривається зміст освіти, не дає достатньої інформації про нього, навіть якщо вона розрахована на навчання за допомогою практичних дій, ніколи не стане навчальною. Формування інформаційної функції підручника (навчального посібника) в процесі його створення передбачає насамперед високий науковий рівень навчального матеріалу.

Інформаційна функція реалізується за рахунок передачі студенту певного обсягу знань. Вона спрямована на формування певного тезауруса понять і характеристик об'єктів, предметів, явищ навколишнього світу, уявлень про місце суб'єкта в цьому світі, методи та способи оволодіння інформацією.

Пізнавальна – характеризується тим, що кожна дисципліна, кожен навчальний предмет передбачає освоєння певної системи знань. Знання мають бути ранжовані, причому особливу увагу слід звертати на найбільш важливі, значущі для цієї дисципліни знання.

Важливе значення має якість знання. Воно може бути відкритим (залишати відчуття незавершеності розгляду питання) і закритим (характеризуватися повнотою, завершеністю).

Виділяють фундаментальні та актуальні знання. У навчальному виданні, присвяченому основам науки, відображаються переважно фундаментальні знання. У виданні, яке розкриває практичні питання, методи, навички оволодіння діяльністю, необхідна насамперед “школа” з повним набором характеристик технології діяльності. Актуальні знання пов'язані з діяльністю конкретної галузі в сучасних умовах.

Розвивальна – орієнтована на наступність досвіду суспільних відносин, суспільної свідомості, культури й виробництва, знань про перетворення та охорону навколишнього середовища.

Розвиток особистості забезпечує зростання здібностей, розширення можливостей удосконалення психофізичних і розумових операцій, мовної діяльності.

Організаційна – реалізується забезпеченням послідовності вивчення та викладання дисципліни, відображенням їх взаємозв'язку і взаємодії; тим, що кожне видання орієнтоване на чітко визначену категорію читачів та враховує можливості сприйняття змісту й особливості впливу книги.

Організаційна функція лежить в основі диференціації навчальних видань на види, забезпечуючи підтримку різних форм та методів навчального процесу на різних етапах і ступенях навчання.

Систематизаційна – забезпечує цілісність навчання, системи знань і уявлень, реалізується в ранжуванні відповідно до прийнятого розуміння значущості знань та уявлень; формуванні ієрархічної структури інформації, критеріїв оцінювання, переваг особистості; об'єднанні частин у ціле; відображенні існуючої картини світу й місця в ній людини; моделюванні процесів і явищ, надаючи їм якостей цілого, особливого або одиничного в конкретній дисципліні й по відношенню до навколишнього світу. Цю функцію викликає до життя кінцевий результат навчання – необхідність повного й цілісного засвоєння навчального матеріалу. Будь-яке навчальне видання має своїм змістом і зовнішньою структурою втілювати певну систему і слугувати їй у навчальному процесі. Навіть у збірниках задач або вправ не можна цього не враховувати. Наприклад, класифікація і типологія задач, їх певне співвідношення й послідовність розміщення – все це невід'ємні особливості задачника.

Трансформувальна – теоретичні знання, наукові методи, характеристики професійної діяльності ніколи прямо не переносять у навчальну книжку, їх спеціально трансформують з метою найкращого засвоєння, тобто відбирають, дозують, групують, оформлюють за логікою засвоєння, розуміння – запам'ятовування – застосування.

Стимулювальна – відображає значення навчальної книги в закріпленні мотивації та стимулюванні навчання, підвищує зацікавленість студентів навчальним матеріалом, можливостями його використання на практиці. Матеріал навчальної книжки має створювати передумови для самостійної роботи студентів з додатковою літературою: довідниками, монографіями тощо.

Координаційна – дає змогу встановити взаємозв'язки з іншими джерелами та засобами інформаційно-предметного забезпечення, що становлять систему навчально-методичного забезпечення будь-якої дисципліни. Ця система містить дидактичні засоби навчання (за провідної ролі підручника), створені з метою найповнішої реалізації навчально-виховних завдань та формування особистості фахівця. Координаційна функція збагачує й розвиває базові елементи змісту освіти, надає їм універсального характеру, встановлює глибокі внутрішні зв'язки між дисциплінами.

Раціоналізаційна – орієнтує на заощадження часу студента і викладача як на аудиторних заняттях, так і в позааурочний час. Вона передбачає регулювання витрат часу на розв'язання завдань, використання допоміжних засобів та апарату орієнтації навчальних дій.

Самоосвітня – добір, спосіб подання та структурування матеріалу навчальної книжки, її апарат мають забезпечувати ознайомлення з усіма можливими джерелами і засобами для самостійного оволодіння знаннями та вміннями. Так, задачі і вправи потрібно добирати таким чином, щоб вони не тільки спонукали до пошуку нових знань і способів діяльності, а й навчили б їх засвоювати. Кожний вид навчальної літератури має свій комплекс заходів для самоосвіти студентів.

Виховна – передбачає формування у студентів наукового світогляду, творчого мислення, екологічної культури, дбайливого ставлення до наукових знань та формування емоційно-мотиваційної сфери навчання. Ця функція відіграє провідну й синтезувальну роль. Усі інші сприяють розвитку творчих можливостей особистості студента, вихованню його наукового світогляду, високих гро-

мадянських якостей. Виховна функція має на меті гуманітарну спрямованість природничо-наукового знання за допомогою текстів, завдань, ілюстрацій тощо. Ефективність виховання в процесі навчання залежить від особистості викладача та реалізації в навчальній літературі перелічених вище принципів.

Виховна функція у процесі навчання реалізує зміст освіти, методи навчання, організаційні форми, забезпечує єдність аудиторної та самостійної роботи. Водночас слід наголосити, що головну роль у вихованні відіграє особистість викладача: презентація ним навчального матеріалу, власне сприйняття науки, його загальна культура, ставлення до студентів та ціннісна орієнтація.

Функції навчального видання зумовлюються твором літератури, апаратом видання, а також відбором, особливими обробкою й поданням навчального матеріалу. Здійснюючи підготовку навчальних видань, необхідно враховувати комплексні характеристики, що лежать в основі розробки моделі кожного видання, яке входить у систему.

Закріплення матеріалу та самоконтролю – ця функція сприяє раціональній організації навчальної діяльності, самостійному оволодінню знаннями та вміннями, її визначають закономірності засвоєння навчального матеріалу. Вона забезпечує стійке засвоєння знань та вмінь, якого досягають за допомогою повторень, вправ, систематизації, організації контролю та самоконтролю.

Висновки. Виконуючи роль стратегічної й тактичної моделі навчання, навчальна книжка (зокрема, підручник, навчальний посібник) повинна охоплювати зміст освіти, який має бути засвоєний студентами. Одночасно вона має висвітлювати організацію процесу засвоєння змісту освіти. Отже, *головну функцію підручника можна визначити як управління процесом засвоєння змісту освіти, керування процесом пізнавальної діяльності студентів.* Форми подання навчального матеріалу в книжці і є тим кодом, що визначає засоби управління пізнавальною діяльністю студентів. У цих засобах цілеспрямовано закладена певна дидактична ідея. Адже зміст освіти в узагальненій моделі навчального предмета ми презентуємо у вигляді наукових предметних знань, способів діяльності, формування емоційно-ціннісних орієнтацій, тобто понять, законів, фактів у вигляді вмінь та навичок не тільки предметних, а й загальнонаукових, інтелектуальних, практичних, організаційних, а також у вигляді певних ціннісних орієнтацій. Чіткого розмежування між головними та допоміжними функціями навчальних книг не існує, вони всі взаємодіють.

Література

1. Антонова С.Г. Современная учебная книга : учебное пособие / С.Г. Антонова, Л.Г. Тюрина. – М., 2001. – 287 с.
2. Бейлинсон В.Г. Арсенал образования : учеб. кн.: проектирование и конструирование / В.Г. Бейлинсон. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Мнемозина, 2005. – 397 с.
3. Беспалько В.П. Проблема образовательных стандартов в США и России / В.П. Беспалько // Педагогика. – 1995. – № 1. – С. 89–94. – (Сравнит. педагогика).
4. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 190 с.
5. Буга П.Г. Вузовский учебник: Создание, выпуск, распространение / П.Г. Буга. – М. : Книга, 1987. 239 с.
6. Вимоги МОН до посібників та підручників МОН України : наказ № 588 від 27.06.2008 р.
7. Виступ Міністра освіти і науки на зустрічі Президента України з ректорами 5 жовтня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2009_1/05_10/5.
8. Гречихин А.А. Вузовская учебная книга: Типология, стандартизация, компьютеризация : учебно-методическое пособие в помощь авт. и ред. / А.А. Гречихин, Ю.Г. Древис. – М. : Логос : Моск. гос. ун-т печати, 2000. – 255 с.

9. Зуев Д.Д. Учебная книга – источник становления личности школьника : [подгот. учеб. лит. в изд-ве “Просвещение”] / Д.Д. Зуев // Педагогика. – 1995. – № 1. – С. 3–10.
10. Лернер И.Я. Современная дидактика: теория – практика / И.Я. Лернер, А.В. Полякова, И.П. Товпинец и др. ; под ред. И.Я. Лернера, И.К. Журавлева ; Рос. акад. образования. Ин-т теорет. педагогики и междунар. исслед. в образовании. – М., 1994. – 288 с.
11. Редактирование отдельных видов литературы / под ред. Н.М. Сикорского. – М. : Книга, 1987. – 386 с.
12. Редакторская подготовка изданий : учебник для вузов / [Антонова С.Г., Васильев В.И. и др.]. – М., 2002. – 486 с.
13. Серета Л.П. На допомогу авторам навчальної літератури : навч. посібник / Л.П. Серета, В.С. Павленко ; за ред. В.С. Павленка. – К. : Вища школа, 2001. – 79 с.
14. Тепер Гриф МОН отримати непросто – підручник повинен бути якісним і сучасним / Прес-служба МОН // Стіна [Електронний ресурс]. – 2009. – 9 квітня. – Режим доступу: <http://www.ukrosvita.at.ua/news/2009-04-09-32>.
15. Черниш Н.І. Створення сучасного українського підручника: комунікативний і виховний аспекти / Н.І. Черниш // Генеза-експерт. – 1996. – № 2. – С. 24–27.

БОГДАНОВА Г.С.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

В умовах реформування післядипломної педагогічної освіти однією з центральних проблем є підготовка педагогічних працівників з відповідним рівнем професійної компетентності. Післядипломна педагогічна освіта є логічним продовженням вузівської освіти і спрямована на постійний розвиток і самовдосконалення особистості педагога протягом усього життя. Соціально-економічні, політичні зміни, зростання обсягів інформації спонукають знаходити нові підходи до організації навчання та професійної підготовки й перепідготовки вчителів не тільки в курсовий, а й у міжкурсовий період у системі післядипломної педагогічної освіти. Вирішення цих завдань, перш за все, стосується практичної спрямованості заходів, методів і форм навчання, які сприятимуть розвитку професійної компетентності вчителя.

У сучасній українській педагогічній науці підготовкою педагогічних працівників у системі післядипломної педагогічної освіти на теоретичному рівні займаються Л. Даниленко, В. Олійник, М. Романенко, В. Семиченко, Т. Сорочан. Дослідженню проблем формування та розвитку професійної компетентності присвячені праці І. Зимньої, Д. Іванова, Л. Карпової, Н. Кузьміної, Н. Лісової, А. Маркової, В. Саюк, В. Стрельникова, А. Хуторського, питання професійної компетентності вчителя фізичної культури та його підготовці перебувають у центрі уваги В. Абрамової, Є. Гогунова, О. Онопрієнко, Л. Певціної, Т. Ротерс, А. Черноштана.

Мета статті полягає в розкритті форм і методів професійної підготовки вчителів фізичної культури до розвитку професійної компетентності в міжкурсовий період.

Професійна діяльність учителя фізичної культури відрізняється від діяльності інших учителів-предметників. Уроки фізичної культури проходять у специфічних умовах емоційного та фізичного навантаження і спрямовані на формування в учнів рухових умінь і навичок, мотивації щодо збереження свого здоров'я, гармонійного фізичного і психічного розвитку. Учителю фізичної культури необхідно бути компетентним фахівцем, який професійно виконує свою справу, щоб досягти певних результатів у своїй роботі. Специфіка професії вчи-